

Інформаційне право

УДК 342.951:001.102 (477)

ЯРЕМЕНКО О.І., кандидат наук з державного управління, доцент,
завідувач кафедри правових наук та філософії
Вінницького державного педагогічного університету

ІНФОРМАЦІЙНА СФЕРА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ: ПРОБЛЕМИ НАУКОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. Досліджуються теоретичні засади інформаційної сфери соціуму. Визначено три групи складових інформаційної сфери: суто інформаційну (змістовно-інтелектуальну (контентну) та інфраструктурно-комунікативну), динамічну (інформаційна діяльність та інформаційні відносини), а також складові, які впливають на її стан та розвиток (правова та управлінська). Запропоновано авторське визначення інформаційної сфери.

Ключові слова: соціальні комунікації, спілкування, інформаційна діяльність, інформаційна інфраструктура, інформаційна сфера.

Аннотация. Исследуются теоретические основы информационной сферы социума. Определены три группы составляющих информационной сферы: информационную (содержательно-интеллектуальную (контентную) и инфраструктурно-коммуникативную), динамическую (информационная деятельность и информационные отношения), а также составляющие, которые влияют на ее состояние и развитие (правовая и управленческая). Предложено авторское определение информационной сферы.

Ключевые слова: социальные коммуникации, общение, информационная деятельность, информационная инфраструктура, информационная сфера.

Summary. Theoretical background of information sphere of society is investigated. Three groups of constituents of infosphere are identified: purely informational (content-intellectual (content) and infrastructural-communicative), dynamic (information activities and information relations), as well as constituents, which influence its state and development (legal and administrative). Copyright definition of information sphere is suggested.

Keywords: social skills, communication, information activity, information infrastructure, information sphere.

Постановка проблеми. Однією із визначальних рис сучасності є високий попит соціальних суб'єктів на інформацію та продукти з інтелектуально-інформаційною природою. Як наслідок, поряд з традиційними сферами суспільної життєдіяльності, дедалі більшого значення набуває сфера інформаційна, що актуалізує наукові дослідження в цьому напрямку. Як зазначає Пилипчук В.Г., історичний аналіз свідчить, що інформаційна сфера існувала від часу виникнення людства та суспільних відносин, однак окремі аспекти дослідження інформаційних відносин розпочалися тільки в 60-х роках 20-го століття [1, с. 16].

Інформація та соціальні явища, пов'язані з нею, є предметом вивчення багатьох суспільних наук, в тому числі юридичної, що призвело до появи нової галузі наукового пізнання – інформаційного права. Арістова О.В. підкреслює, що у процесі становлення науки “інформаційне право” спостерігається тенденція накопичення нових наукових даних та розвитку наукових теорій, що може спричинити появу нових ознак та властивостей,

що, у свою чергу, коригує зміст поняття (наприклад, поняття “інформаційне суспільство”, “інформаційна сфера”, “інформаційні відносини”, “інформаційні правовідносини”). Тобто, зазначені поняття є прикладами “понять, що розвиваються” [2, с. 107].

Ряд теоретичних та практичних аспектів інформаційної сфери досліджуються в працях О.В. Арістової, І.Л. Бачило, О.А. Баранова, К.І. Белякова, В.М. Брижка, Д.В. Дубова, В.А. Копилова, О.В. Копана, В.К. Конах, Б.А. Кормича, В.Г. Король, О.В. Кохановської, Г.В. Любовець, В.Ф. Попондопуло, Н.А. Савінової, О.В. Сосніна, Т.О. Чернадчук, В.М. Фурашева та інших. В той же час, ця проблематика залишається дискусійною і потребує подальшого науково-теоретичного аналізу.

Метою статті є розкриття соціально-правового змісту поняття “інформаційна сфера”, а також аналіз її складових.

Виклад основного матеріалу. Аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових доробок свідчить про те, термін “інформаційна сфера” трактується науковцями з різних позицій, а в основу його дефініцій покладено різні критерії.

Арістова О.В. пропонує визначення національної інформаційної сфери як єдиного інформаційного простору України, який формується суспільством та державою і інтегрується до єдиного Європейського інформаційного простору з урахуванням національної інформаційної безпеки. При цьому під інформаційним простором розуміється соціальне середовище, у якому здійснюється виробництво, збирання, зберігання, поширення і використання інформації, на яке розповсюджується юрисдикція України [3, с. 11]. Водночас, Любовець Г.В. та Король В.Г. ідентифікують сучасний інформаційний простір як певне високодинамічне комунікаційне середовище, яке функціонує за принципом превалювання цілодобових горизонтальних зв'язків, має практично необмежену джерельну базу й потужний взаємодоповнюваний вплив на учасників комунікаційного процесу [4, с. 12].

Баранов О.А. визначає інформаційну сферу як сукупність інформації та інформаційних ресурсів, інформаційної інфраструктури, суб'єктів, що здійснюють оборот інформації, тобто її створення, поширення (передавання), зберігання, використання та знищення, та забезпечують цей оборот, суспільних відносин, які при цьому виникають, системи її правового забезпечення, а також інституційної системи державного управління та регулювання цієї сферою [5, с. 21-22].

Бачило І.Л. розглядає інформаційну сферу як об'єктивно виражений стан знань людства про навколишній і створюваний ним у процесі своєї історії світ, що дає змогу користуватися цими знаннями в процесі життя соціуму планети, розвитку земної цивілізації [6, с. 20].

Копилов В.А. визначає інформаційну сферу суспільства як сферу правового регулювання відносин, яка складається з сукупності суб'єктів права, що здійснюють на основі інформаційного та іншого законодавства таку діяльність, що дозволяє вирішувати конкретні інформаційні задачі в суспільстві, включаючи і сам механізм правового регулювання цієї сфери [7, с. 26].

Беляков К.І. трактує інформаційну сферу як сукупність інформаційних ресурсів в єдності із засобами, методами та умовами, які дозволяють їх активізувати та активно використовувати [8, с. 116]. Автор вважає, що проблеми інформаційної сфери сучасного суспільства можна розглядати, як мінімум, у п'яти аспектах, а саме: адміністративному, правовому, соціальному, економічному і технічному [9, с. 8].

Чернадчук Т.О. пропонує підхід до інформаційної сфери як структурно упорядкованої за змістовними ознаками відносно стійкої сукупності об'єктивно взаємопов'язаних, взаємозумовлених та взаємозалежних елементів (інформаційні

ресурси, інформаційно-телекомунікаційний простір, інформаційне законодавство, системи забезпечення інформаційної сфери), зумовлених закономірностями виникнення, тенденціями розвитку та функціональною залежністю й призначенням [10, с. 261].

Кожен з цих підходів містить в собі сутнісні характеристики інформаційної сфери і є раціональним для розуміння її соціальної та правової природи. В той же час, вважаємо, що виходячи із високого рівня складності інформаційних процесів, здійснити наукову ідентифікацію інформаційної сфери за допомогою однієї дефініції надзвичайно складно. Більше того, на думку Савінової Н.А., категорія “інформаційна сфера” є не надто вдалим визначенням інституціональних утворень держави, на які покладається розвиток та забезпечення комунікацій та відносин, що здійснюються за їх посередництва в умовах розвитку інформаційного суспільства, оскільки, насамперед, термін “сфера” надто вузький для вираження особливостей відносин, які відбуваються в інших сферах (економічних, соціальних, політичних, міжособистісних тощо) [11, с. 63].

Наукову ідентифікацію поняття “інформаційна сфера” ускладнює також те, що для позначення окремих видів інформаційних відносин та процесів науковцями застосовуються такі поняття як “соціокомунікативна сфера”, “сфера інформації”, “сфера інформаційної діяльності”, “сфера права на інформацію”, “сфера інформаційних технологій”, “бібліотечно-інформаційна сфера”, “сфера інформатизації”, “сфера інформаційного забезпечення”, “телекомунікаційна сфера” тощо. У зв’язку з такою термінологічною поліваріантністю, раціональним і обґрунтованим є введення Арістовою О.В. і Чернадчук Т.О. у науковий обіг поняття “інтегративна інформаційна сфера”, яка за інформаційним критерієм (тобто за циркуляцією інформації) об’єднує усі сфери суспільного життя, у тому числі й інформаційну. При цьому інформаційну сферу суспільного життя пропонується розглядати її як сферу, в якій здійснюється суто інформаційна діяльність (збирання, виробництво, зберігання, використання, розповсюдження інформації) та відповідна діяльність, що забезпечує інформаційну діяльність [12, с. 261].

На розвиток цих концепцій та підходів вважаємо за доцільне розрізнити в інформаційній сфері три групи складових: суто інформаційні (змістовно-інтелектуальну (контентну) та інфраструктурно-комунікативну), динамічні (інформаційну діяльність та інформаційні відносини), а також складові, які впливають на її стан та розвиток (правову та управлінську).

Із змістовно-інтелектуальної точки зору, інформаційна сфера – це систематизована та стихійна сукупність інформації у формі баз даних, відомостей, знань, ідей, прогнозів, ресурсів, систем, творів, уявлень тощо, яка перебуває в стані динаміки та постійно збільшується в обсязі, і в якій ідеально відображається минула, теперішня та майбутня соціоприродна об’єктивна та суб’єктивна реальність. На нашу думку, саме таке формулювання відображає інтегративну сутність інформаційної сфери, оскільки, в соціальному обігу одночасно перебуває величезна кількість інформації, що стосується всіх аспектів соціального буття – економічної, політичної, правової, культурної, побутової, особистої тощо. Тобто, в даному випадку, інформаційна сфера розглядається як система глобального відображення всіх інших сфер життєдіяльності суспільства, держави, корпорацій та окремих індивідуумів. Як слушно зазначає Брижко В.М., у наш час життєдіяльність світової цивілізації дедалі більше спрямовується інформаційною сферою, яка завдяки інформаційно-технологічним змінам, що почалися наприкінці ХХ століття, об’єктивно зумовили появу нового типу суспільства – інформаційного суспільства [13, с. 20]. При цьому особливістю контенту інформаційної сфери нового суспільства є те, що в ньому співвідношення

відображення об’єктивної та суб’єктивної реальності змінюється на користь останньої, за рахунок можливостей маніпулювання інформаційними потоками, дезінформацією, пропагандою, недобросовісною рекламою тощо.

Наявність другої складової інформаційної сфери – комунікативно-інфраструктурної – обумовлюється тим, що обмін інформацією є однією із ключових форм існування соціуму. В свій час, Тофлер Е. вважав, що саме комунікація становить основу інформаційної сфери. Він зазначав, що кожній цивілізації притаманна інфосфера – комунікаційні канали, за допомогою яких поширюється необхідна інформація [14, с. 27].

Соснін О.В., аналізуючи генезис інформаційної сфери, зауважує, що подолавши за допомогою засобів обчислювальної техніки два гальма на шляху свого розвитку – швидкість і обсяги передачі інформації, технології зв’язку, починаючи з часів появи телеграфу (1847 р.), темпами свого розвитку стали багато в чому визначати процеси розвитку людства і загострення конкуренції на світових ринках, утворивши інформаційну сферу сукупністю великої різноманітності інформації й інформаційної інфраструктури суспільства. Їй притаманна своя форма суспільних відносин, об’єктом яких є інформація як ресурс й інформаційна інфраструктура [15, с. 263].

Таким чином, інформаційну сферу як інфраструктурно-комунікативне явище можна розглядати як сукупність суб’єктів інформаційної та інфраструктурної (комунікаційної) діяльності, які з використанням інформаційних технологій та технічних засобів забезпечують приватне спілкування та публічні комунікації, а також суспільний обіг як власної інформації, так і інформації, що знаходиться у володінні, користуванні та розпорядженні інших суб’єктів, а також її зберігання, обробку, знищення, захист та охорону.

На нашу думку, в сучасних умовах комунікативна складова інформаційної сфери значною мірою є похідною від контентної, оскільки саме наявність значних обсягів інформації, що циркулює в суспільстві, а також високий соціальний попит на неї мотивують інституалізацію особливого виду діяльності – комунікаційно-інформаційної. Як підкреслює Савінова Н.А., інформація є складовою комунікації і не має самостійної здатності передаватися від комунікатора до реципієнта без наявності дієвої структури комунікації, у якій інформація виступає лише предметом передавання, хоча і змістовним [16, с. 43].

В інформаційному суспільстві, поряд з традиційним міжособистісним спілкуванням, значного поширення набувають саме соціальні комунікації, які розглядаються як різновид комунікації, що реалізується на рівні суспільства за допомогою спеціально організованих соціальних інститутів, установ, закладів, організацій тощо, призначенням яких є створення та передавання в часі та просторі соціально значущої інформації в документально фіксованому або усному вигляді [17, с. 5].

На думку Ільганаєвої В., глобальність та єдність інформаційної взаємодії в суспільстві забезпечується у будь-якій формі фіксації, збереження, опрацювання, збирання, розповсюдження та використання інформації як продукту духовної практики людства. Ці процеси забезпечують відповідні соціально-комунікативні структури, які також виконують окремі завдання в системі суспільної взаємодії, – бібліотеки, архіви, преса, музеї, радіо, ТБ, центри інформації та документації. Усі діючі соціально-комунікативні структури здійснюють притаманні сфері обігу соціальної інформації процеси та операції, що мають свої особливості, пов’язані з окремими процесами в часовому (засоби фіксації інформації, канали її розповсюдження) або просторовому (ЗМІ, архіви, музеї, бібліотеки, інформаційні системи) вимірі [18, с. 263].

Слід зазначити, що змістовно-інтелектуальна та інфраструктурно-комунікативна складові інформаційної сфери тісно пов'язані між собою і здійснюють взаємовплив на різних рівнях, особливо суб'єктно-функціональному. Так, ряд суб'єктів інформаційної діяльності є творцями інформаційних продуктів тобто поповнюють контентну частину інформаційної сфери і, водночас, здійснюють їх поширення. Цей зв'язок проявляється також і в комплексній сутності багатьох видів професійної інформаційної діяльності. В сучасних умовах навіть інституції, які традиційно тільки зберігали носії інформації для суспільного та приватного користування – архіви, бібліотеки, музеї, під впливом збільшення обсягів інформації та розвитку технічних засобів комунікації впроваджують в свою діяльність інформаційно-комп'ютерні технології і стають активними учасниками інформаційних та інформаційно-комунікаційних відносин.

Особливо слід підкреслити нероздільність змістовно-інтелектуальної та інфраструктурно-комунікативної складової інформаційної сфери у віртуальній реальності, яка стає домінуючою в інформаційних процесах і акумулює великі обсяги інформації, а також є потужним засобом соціальних комунікацій. Створене інформаційно-комунікаційними технологіями “віртуальне” середовище є не якоюсь альтернативою, а невід'ємною частиною реального світу, що знайшло свій вираз у концепції “реальної віртуальності”, комунікація та взаємодія в рамках якої впливає на життя суспільства та держави [19, с. 51].

Здійснивши синтез цих двох складових, інформаційну сферу можна трактувати як глобальне системоутворююче явище життєдіяльності суспільства та держави, що складається із сукупності впорядкованої та стихійної соціоприродної інформації, а також системи індивідуумів та інституцій, які забезпечують її обіг, соціальні комунікації та спілкування.

Практичне функціонування інформаційної сфери, її соціальна динаміка здійснюється в процесі інформаційної діяльності та інформаційних суспільних відносин. Попондопуло В.Ф. наступним чином пов'язує ці дві явища: соціальна діяльність (зміст) опосередковується суспільними відносинами (формою) [20, с. 263]. Такої ж позиції дотримуються вчені в галузі інформаційного права, які, визначаючи основні функціональні напрямки інформаційної діяльності, підкреслюють, що за ними виникають суспільні відносини, які регулюються інформаційним правом, як галуззю юридичної науки, що досліджує правові проблеми в інформаційній сфері [21, с. 763].

Вважаємо, що інформаційну діяльність доцільно розглядати під двома кутами зору: загально-соціальним і вузько-юридичним. Інформаційну діяльність в загально-соціальному розумінні слід трактувати виходячи з того, що суспільство є інтелектуалізованою, високоорганізованою системою з інформаційною взаємодією між його суб'єктами, яка виступає в якості необхідної умови його ефективного функціонування. При цьому, обіг інформації в соціальних підсистемах досить часто є стихійним, а значна група інформаційних процесів є елементом повсякденного життя людини. У зв'язку з цим, певні дії суб'єктів із соціальною інформацією можна кваліфікувати як інформаційну діяльність лише умовно. Інформаційна діяльність у вузько-юридичному розумінні розглядається як система інтелектуальних, творчих, організаційних і технологічних дій та заходів суб'єктів права, які спрямовані на функціонування та розвиток інформаційної сфери, що здійснюються на основі законодавства в рамках суспільного або корпоративного поділу праці [22, с. 70].

Аналогічно, суспільні відносини в інформаційній сфері слід розглядати як такі, що врегульовані правовими нормами, і ті, які знаходяться поза таким регулюванням. Обґрунтованим є узагальнююче трактування суспільних відносин як структурної

сукупності конкретно історичних соціальних зв'язків, залежностей та обмежень, які виникають в процесі і результаті суспільно значимої предметної діяльності і мають властивість постійно повторюватися [23, с. 84]. Інформаційні відносини як суспільне явище, є особливою групою відносин, які мають місце в інтегративній інформаційній сфері в процесі здійснення діяльності, пов'язаної з інформацією. З правової позиції, їх можна трактувати як особливу групу відносин, які виникають, розвиваються і припиняють свою дію в процесі здійснення різних видів соціальної діяльності щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації, яка регулюється нормами інформаційного права та інших галузей системи національного законодавства, а також міжнародними нормами. Складна юридична природа суспільних відносин в інформаційній сфері передбачає необхідність їх типологізації, тобто виділення із загального масиву цих відносин окремих складових, об'єднаних типовими характеристиками. На цій основі можна виокремити інформаційні правові відносини, інформаційно-інфраструктурні, інформаційно-процедурні та інформаційно-процесуальні правові відносини [24, с. 263].

Таким чином, можна стверджувати, що більшість відносин в інформаційній сфері носять правовий характер і врегульовані правом або об'єктивно цього потребують. Визначальну роль права в регулюванні інформаційної сфери підкреслюють і науковці в галузі соціології, які зазначають, що соціально-правові відносини формуються у результаті спільної практично-перетворювальної діяльності людей, становлять фундамент формальної структури будь-якого соціального інституту в суспільстві та підтримують систему санкцій стосовно виконання його соціальними суб'єктами своїх функцій. Ці форми відносин існують та відтворюються виключно на основі консенсусно визначеної й унормованої системи правил, норм і цінностей, тобто переважно на праві. Отже, соціально-правові відносини є базовою складовою соціального механізму правової системи, справляючи регулятивний вплив на суспільні відносини [25, с. 11].

Для позначення процесів правового впливу на інформаційну сферу науковцями застосовуються різноманітні юридичні конструкції – “впорядкування інформаційних відносин” (Брижко В.М.), “правове забезпечення інформаційної сфери” (Баранов О.А), “законодавча регламентація інформаційних відносин” (Лопатін С.І.) тощо.

Слід відзначити, що взаємозв'язок інформаційної сфери і права характеризується високим рівнем складності. Системоутворююча сутність інформаційної сфери проявляється в тому, що вся багатоманітність і складність соціальних взаємодій, впливів, зв'язків, конфліктів, процесів проявляється через інформаційні суспільні відносини. Право, регулюючи ці відносини, водночас саме по собі теж є інформаційною системою, відповідно, воно знаходиться в двох вимірах – правовій та інформаційній сферах. Правові норми, що регулюють відносини в інформаційній сфері, є складовою системи законодавства, яку ще називають законодавчою сферою. Таким чином, сфера законодавства “накладається” на інформаційну сферу в частині суспільних відносин врегульованих нормативно. При цьому однією із проблем впливу права на інформаційну сферу є визначення тих інформаційних відносин, які потребують першочергового законодавчого врегулювання. Фахівці в галузі інформаційного права підкреслюють, що суспільні відносини в інформаційній сфері потребують правового регулювання тоді, коли їх предметом виступають суспільно значимі процеси, пов'язані з обігом та використанням інформації, а суб'єкти правовідносин мають взаємні права і обов'язки, гарантовані державою [26, с. 11].

В цьому аспекті доцільним є використання міжнародного досвіду, зокрема, Європейського Союзу. Так, керівні документи, що регулюють інформаційну сферу в ЄС, можна умовно розділити на чотири основні напрями: розвиток інформаційного суспільства (розроблення та використання новітніх інформаційно-комп’ютерних технологій та упровадження заснованих на них форм діяльності – е-уряд, е-банкінг, е-документообіг тощо); розвиток офіційної комунікативної діяльності (інформування громадськості про процеси в ЄС, формування позитивного іміджу ЄС тощо) і “стратегічних комунікацій”; забезпечення інформаційної безпеки країн ЄС та їхніх громадян (захист інформаційного суверенітету, забезпечення інформаційних прав та свобод громадян, визначення режимів функціонування інформації тощо); розвиток спільного європейського медіа-простору (питання, пов’язані з діяльністю масмедіа, в тому числі конвергентних медіа, сприяння розвитку кіносфери, підтримки функціонування бібліотек тощо) [27, с. 11].

На основі законодавства функціонує також система державного управління інформаційною сферою та державна інформаційна політика. На сьогодні центральним органом виконавчої влади, який здійснює державне управління в інформаційній сфері є Міністерство інформаційної політики України. Основними його завданнями визначено забезпечення інформаційного суверенітету України, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами, забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів, а також здійснення реформ засобів масової інформації щодо поширення суспільно важливої інформації [28, с. 11]. Вважаємо, що управління інформаційною сферою в рамках цих двох окреслених завдань не відповідає сучасним вимогам інформаційного розвитку. Цілком погоджуємося із Дубовим В.Д., який зазначає, що сьогодні державна інформаційна політика потребує ґрунтовного перегляду, передусім у частині пріоритетів, і виділяє такі її цілі: 1) адаптацію законодавства, що регулює інформаційну сферу та інформаційні відносини, до реалій гібридного протистояння; 2) вироблення нової моделі функціонування медіа-середовища, яке б відповідало чинному етапу розвитку українського суспільства; 3) створення дієвої спеціальної державної інформаційної політики щодо окупованих територій та лінії розмежування; 4) розвиток медіа- та цифрової освіти на всіх рівнях; 5) реформування системи інформаційного позиціонування України на міжнародній арені в напрямі її більшої гнучкості та ефективності; 6) проведення реформи внутрішньої комунікативної діяльності держави та реформи урядових комунікацій; 7) розвиток потенціалу стратегічних комунікацій як механізму протидії деструктивній інформаційній діяльності щодо України [29, с. 92].

Висновки.

Сучасні науковці розглядають інформаційну сферу з різних позицій і акцентують увагу на різних її аспектах. Виходячи з того, що інформаційна сфера є надскладне соціальне явище, наукову ідентифікацію її необхідно здійснювати шляхом аналізу тісно взаємопов’язаних і взаємозалежних її складових: змістовно – інтелектуальної та інфраструктурно-комунікативної, динаміка яких проявляється в інформаційній діяльності та інформаційних відносинах. Здійснивши синтез цих двох складових, інформаційну сферу можна трактувати як глобальне системоутворююче явище життєдіяльності суспільства та держави, що складається із сукупності впорядкованої та стихійної соціоприродної інформації, а також системи індивідуумів та інституцій, які забезпечують її обіг, соціальні комунікації та спілкування.

Стихійність розвитку інформаційної сфери в поєднанні з високим рівнем її соціальної значимості обумовлює необхідність активного впливу на неї держави. Основними інструментами такого впливу є інформаційне законодавство, інформаційна політика та державне управління. Ці чинники, з одного боку, є зовнішніми факторами, що впливають на інформаційну сферу, з іншого, після відповідних процедур їх інституалізації, вони стають частиною інформаційної сфери, в якості її державного регулятора.

Використана література

1. Пилипчук В. Системні проблеми розвитку правової науки в інформаційній сфері // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 3. – С. 16-27.
2. Арістова І.В. Становлення науки “інформаційне право” : питання методології (частина друга) // Публічне право. – 2016. – № 3. – С. 101-102. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/JRN/pp_2016_2_35.
3. Арістова І.В. Еволюційний розвиток поняття “інформаційна сфера” // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2005. – Вип. 31. – С. 239-245.
4. Любовець Г.В., Король В.Г. Аналіз підходів до моніторингу інформаційного простору в Україні // Держава та регіони. – 2015. – № 3. – С. 10-16. – (Серія : Соціальні комунікації).
5. Баранов О.А. Правове забезпечення інформаційної сфери : теорія, методологія і практика : монографія / О.А. Баранов. – К. : Едельвейс, 2014. – 433 с.
6. Бачило І.Л. Информационное право : учебник / И.Л. Бачило, В.Н. Лопатин, М.А. Федотов ; под ред. Б.Н. Топорнина. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 725 с.
7. Копылов В.А. Информационное право : учебник / В.А. Копылов. – М. : Юрист, 2002. – 512 с.
8. Беляков К.І. Інформатизація в Україні : проблеми організаційного, правового та наукового забезпечення : монографія / К.І. Беляков. – К. : КВІЦ, 2008. – 576 с.
9. Беляков К.І. Інформаційно-правові дослідження : походження, становлення, стан та перспективи розвитку // Інформація і право. – 2011. – № 2. – С. 4-12.
10. Чернадчук Т.О. Деякі питання щодо характеристики інформаційної сфери України // Держава і право. – 2011. – Вип. 52. – С. 255-263.
11. Савінова Н.А. Кримінально-правова політика та убезпечення інформаційного суспільства в Україні : монографія / Н.А. Савінова. – К. : Ред. журналу “Право України”. – 2013. – 292 с.
12. Арістова І.В., Чернадчук Т.О. Концепція інформаційних правовідносин : сутність та особливості використання у сфері банківської діяльності // Інформація і право. – 2012. – № 3. – С. 47-56.
13. Брижко В.М. Філософія права : герменевтика в сфері інформаційного права // Правова інформатика. – 2014. – № 1. – С. 18-22.
14. Тоффлер Э. На пороге будущего. “Американская модель” : с будущим в конфликте / Э. Тоффлер. – М., 1984.
15. Соснін О.В., Корнейко О.В., Олійник О.В. Проблеми життєдіяльності інформаційної сфери // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2009. – Вип. 20. – С. 261-273.
16. Савінова Н.А. Вади сучасної правової комунікації // Правова інформатика. – 2014. – № 4. – С. 40-48.
17. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Перспективи розвитку соціальних комунікацій як нової наукової галузі : матеріали Міжнар. наук. конф. [“Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань”], (Харків, 26 – 27 лют. 2009 р.) : у 2 ч. / М-во культури і туризму України, Харк. держ. акад. культури, Акад. мистецтв України, Ін-т культурології. – Х., 2009. – Ч. 1. – С. 3-8.
18. Ільганаєва В. Інституціоналізація соціально-комунікаційної сфери суспільства // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. – 2008. – № 1/2. – С. 148-153.

19. Беляков К.І. Понятійні та методологічні основи регулювання нових типів інформаційних відносин : “віртуальні правовідносини” / Lex Portus : юрид. наук. журн. – 2016. – № 2. – С. 47-63.

20. Попондопуло В.Ф. Система общественных отношений и их правовые формы (к вопросу о системе права) // Правоведение. – 2002. – № 4. – С. 78-101.

21. Правова доктрина України : у 5 т. – Т. 2 : Публічно-правова доктрина України / [Ю.П. Битяк, Ю.Г. Барабаш, М.П. Кучерявенко та ін.]. ; за заг. ред. Ю.П. Битяка. – Х. : Право, 2013. – 864 с.

22. Яременко О.І. Сутність та соціально-правова природа інформаційної діяльності // Інформація і право. – 2013. – № 3. – С. 65-73.

23. Ткаченко Ю.Г. Методологические вопросы теории правоотношений / Ю.Г Ткаченко. – М. : Юрид. лит., 1980. – 176 с.

24. Яременко О.І. Теоретико-методологічні підходи до юридичної природи інформаційних відносин та їх типологізація // Інформація і право. – 2016. – № 4. – С. 13-21.

25. Огаренко Т.О. Соціальні фактори регулювання правової системи : проблемне поле дослідження // Держава та регіони. – 2013. – № 2. – С. 28-32. – (Серія : Право).

26. Фурашев В.М Систематизація і розвиток теоретичних основ трансформації інформаційних відносин на шляху до кіберцивілізації : наук. доп. / В.М. Фурашев, С.Ю. Петряєв, В.М. Поперечнюк. – К. : ФСП НТУУ “КПІ”, 2016. – 55 с.

27. Конах В.К. Система концептуальних документів ЄС в інформаційній сфері як приклад для України / Стратегічні пріоритети. – 2016 . – № 3 (40). – С. 93-93.

28. Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.15 р. № 2. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-%D0%BF>

29. Дубов Д.В. Державна інформаційна політика України в умовах гібридного миру та війни : стратегічні пріоритети / Стратегічні пріоритети. – 2016. – № 3 (40). – С. 84-93.

~~~~~ * * * ~~~~~